

УДК 338.439.6(477)

К. І. Постоєнко, аспірантка
кафедри макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано й узагальнено особливості виробництва та споживання продукції сільського і рибного господарств України за 2009—2011 роки.

Ключові слова. Продовольча безпека, харчова промисловість, продукти харчування, сільськогосподарська продукція, рослинництво, тваринництво, виробництво, рибне господарство.

Вступ. У даній статті робиться спроба розкриття проблеми виробництва та споживання продовольчих продуктів у цілому та на одну особу.

Даному питанню приділяють увагу такі вчені, як Б. Пасхавер, О. Шубравська, Л. Молдаван, В. Власов, О. Попова, Л. Дейнеко, П. Саблук та ін. Але багато досліджень мають незавершений, а то й суперечливий характер. З огляду на це запропонована тема досить актуальна.

Постановка задачі. Проаналізувати виробництво та споживання продуктів харчування, стан рибного та сільського господарств.

Результати. Сучасний розвиток світової економіки характеризується загостренням проблеми продовольчого забезпечення. Рівень загострення продовольчої проблеми визначає продовольча безпека. Продовольча безпека є елементом економічної політики держави, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до їх фізіологічних норм споживання за рахунок власного виробництва та надходження від імпорту.

Елементом ринкової економіки є ринок продовольчих товарів, що являє собою сукупність економічних взаємовідносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання харчових продуктів із метою задоволення в них суспільних потреб та отримання доходу усіма його суб'єктами у відповідності з роллю і значенням виконуваних ними функцій [1, с. 28]. Суб'єктами продовольчого ринку є виробники сільськогосподарської продукції, переробні підприємства, підприємства харчової промисловості, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, що формують пропозицію, та споживачі — формують попит.

Найважливішим питанням продовольчої безпеки є забезпечення населення продуктами харчування. Продукти харчування є наймасовішим видом продукції, що виробляються підприємствами харчової промисловості та споживаються населенням країни.

Харчова промисловість є галуззю народного господарства, що складається з промислового та агропромислового комплексів, та залежить від діяльності і розвитку сільського та рибного господарств. Ця залежність проявляється через забезпеченість харчової промисловості сировинною базою у відповідній кількості та якості. Сільськогосподарська продукція рослинного та тваринного походження, а також продукція рибного господарства є не тільки сировиною для харчової промисловості, а й готовим продовольчим товаром для населення.

Виробниками та постачальниками рослинної, тваринної, рибної продукції на ринку України є усі категорії сільських і рибних господарств, що розташовані на

всій території України. До господарств усіх категорій входять господарства населення та сільськогосподарські підприємства (у т. ч. фермерські господарства).

Оскільки сільськогосподарська продукція поділяється на продукцію рослинництва та тваринництва, то доцільно проаналізувати структуру її виробництва у динаміці (табл. 1 і 2).

Таблиця 1

ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА ВАЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Галузі аграрної сфери	Господарства усіх категорій		у тому числі	
	млрд грн	питома вага, %	Сільсько-господарські підприємства, млрд грн	Господарства населення, млрд грн
2009 рік (у порівнянних цінах 2005 р.)				
Рослинництва	62	60	28	34
Тваринництва	40	40	18	22
Всього вироблено продукції	102	100	46	56
2010 рік (у порівнянних цінах 2005 р.)				
Рослинництва	58	58	26	32
Тваринництва	43	42	19	24
Всього вироблено продукції	101	100	45	56
2011 рік (у постійних цінах 2010 р.)				
Рослинництва	163	70	92	71
Тваринництва	71	30	29	42
Всього вироблено продукції	234	100	121	113

Джерело: [2].

Таблиця 2

СТРУКТУРА ВАЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Продукція	Види продукції	2009		2010		2011	
		Питома вага, %	Разом, %	Питома вага, %	Разом, %	Питома вага, %	Разом, %
Рослинництва	зернові культури	19,0	60,3	16,3	58,4	25,9	69,5
	технічні культури	10,4		11,7		17,8	
	картопля, овочі та баштанні культури	24,2		23,8		20,1	
	плодоягідні та виноград	3,9		4,1		3,3	
	інша продукція	2,8		2,5		2,4	
Тваринництва	вирощування худоби та птиці	21,4	39,7	23,1	41,6	13,5	30,5
	молоко	12,1		11,9		12,1	
	яйця	4,7		5,2		3,7	
	інша продукція	1,5		1,4		1,2	
Разом		100	100	100	100	100	100

Джерело: [2].

Отже, проаналізувавши табл. 1 і 2 можна зробити висновки.

У 2011 році, порівняно до попередніх, збільшилася частка виробництва продукції рослинництва приблизно на 10 % і на цей же відсоток зменшилася частка виробництва продукції тваринництва (за рахунок зменшення вирощування худоби

та птиці) (табл. 2). А також у цьому році сільськогосподарські підприємства отримали найбільший прибуток від виробництва продукції сільського господарства в сумі 121 млрд грн (табл. 1).

У продукції рослинництва прослідковується тенденція до зниження виробництва овочів і фруктів і зростає процент виробництва зернових і технічних культур.

Аналіз наведених даних показав, що у складі продукції тваринництва у 2011 році було зібрано приблизно на 1 % менше яєць, ніж у попередніх роках. У той же час виробництво молока залишилося незмінним.

Як видно з попередніх даних, галузь рослинництва є провідною галуззю розвитку аграрної сфери країни. Зупинимося на ній та проаналізуємо динаміку виробництва основних видів сільськогосподарських культур (табл. 3).

Таблиця 3

**ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР
ЗА КАТЕГОРІЯМИ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ**

Основні сільськогосподарські культури	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення			Господарства усіх категорій		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Всього	55 168	53 028	75 123	40 302	38 896	49 235	95 470	91 924	124 358
Зернові і зернобобові культури після доробки, тис. т	35 842	29 779	44 219	10 186	9 492	12 528	46 028	39 271	56 747
у тому числі									
пшениця	17 060	13 315	17 657	3826	3536	4666	20 886	16 851	22 324
жито	760	292	393	194	173	186	954	465	579
ячмінь	8356	5514	5447	3477	2971	3651	11833	8485	9098
овес	492	250	266	239	209	240	731	459	506
просо	113	95	229	26	22	50	139	117	279
гречка	169	119	235	20	15	47	189	134	282
рис	137	141	165	6	7	5	143	148	170
кукурудза	8154	9463	19247	2332	2490	3591	10486	11953	22838
зернобобові	564	538	419	58	54	72	622	592	491
Цукрові буряки (фабричні), тис. т	9151	12 663	17 145	916	1086	1595	10 067	13 749	18 740
Соняшник, тис. т	5177	5586	7289	1187	1186	1382	6364	6772	8671
Картопля, тис. т	518	483	752	19 148	18 222	23496	19 666	18705	24 248
Соя, тис. т	1008	1611	2151	36	69	112	1044	1680	2264
Ріпак, тис. т	1827	1395	1389	46	75	49	1873	1470	1437
Овочі, тис. т	1120	964	1541	7221	7158	8292	8341	8122	9833
у тому числі									
огірки	91	77	91	792	783	875	883	860	966
помідори	1901	436	619	140	1389	1493	2041	1825	2112
капуста	108	111	233	1419	1412	1793	1527	1523	2026
буряки столові	28	35	64	722	707	830	750	742	894
морква толова	54	64	111	632	651	753	686	715	864
цибуля на ріпку	113	138	273	763	771	902	876	909	1175
часник	1	1	1	149	157	171	150	158	172
Плоди та ягоди, тис. т	215	287	300	1403	1460	1596	1618	1747	1896
Виноград, тис. т	310	260	337	159	148	185	469	408	522

Джерело: [8, с. 94—95; 5, с. 22—23; 5, с. 43—46, 52].

Так, у табл. 3 зведено дані загального виробництва основних сільськогосподарських культур з 2009 по 2011 роки, з яких видно, що прослідковується тенденція до зростання виробництва сільськогосподарськими підприємствами зернових і зернобобових культур, цукрових буряків, соняшників, сої, ріпаку та винограду, а господарствами населення — картоплі, овочів, плодів та ягід.

З табл. 3 видно, що урожайнішим за період 2009—2011 рр. був 2011 рік — зібрано 124 358 тис. т основних сільськогосподарських культур, за рахунок гарних погодних умов.

На наш погляд, доцільно окремо розглянути виробництво в Україні такої культури, як виноград, що використовується у виробництві виноматеріалів. Проаналізуємо обсяги переробки винограду на виноматеріали за 2009—2011 роки. Отже, підприємства закупили та переробили майже 354 тис. т винограду у 2011 р., 418 тис. т у 2010 р. та 421 тис. т. у 2009 р. (табл. 4).

Таблиця 4

ОБСЯГИ ПЕРЕРОБКИ ВИНОГРАДУ НА ВИНОМАТЕРІАЛИ

Роки	Фактично перероблено на виноматеріали, т	У тому числі		Довідково: середня ціна закупівлі 1 т, грн
	всього	власно вирощений	закуплений	
2009	421232	102330	308384	2046
2010	417689	92045	309918	2487
2011	353901	119609	230898	3361

Джерело: [4].

Як бачимо, спостерігається зниження переробки винограду на виноматеріали. Це ж підтверджує наступна інформація. З вирощеного в Україні винограду у 2011 році майже 68 % пішло на виробництво виноматеріалів, у 2009 році — 90 %, а у 2010 році прийшлося імпортувати виноград.

У процесі переробки у 2009 році було вироблено 31,1 млн дал виноматеріалів, у яких зросла питома вага шампанських та ігристих, столових і кріплених вин, і скоротилася — коньячних вин. У 2010 році було вироблено 30,7 млн дал виноматеріалів, у яких зросла питома вага для закладки на витримку та випуску столових вин, а скоротилася — шампанських та ігристих, а також коньячних і кріплених вин. У виробленому виноматеріалі в 2011 році (було вироблено всього 25,1 млн дал.) зросла питома вага шампанських та ігристих, а також коньячних вин, і скоротилася — столових і кріплених (табл. 5).

Таблиця 5

ВИРОБНИЦТВО ВИНОМАТЕРІАЛІВ

Роки	Фактично вироблено виноматеріали, тис. дал, усього	У тому числі			
		шампанські та ігристі	коньячні	Для випуску вин і закладки на витримку	
				столові	кріплені
2009	31 113	7174	2512	12 112	8042
2010	30 675	5047	1514	14 674	6608
2011	25 067	6041	2400	11 102	4529

Джерело: [4].

Крім рослинницької галузі існує також тваринницька, що спеціалізується, в основному, на виробництві м'яса, молока та яєць. У галузі тваринництва за досліджуваний період спостерігається збільшення виробництва яєць, а також м'яса худоби та птиці у господарствах усіх категорій країни, і у 2011 році становить — 2144 тис. т м'яса і 18690 млн шт. яєць (табл. 6).

Таблиця 6

**ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА
ЗА КАТЕГОРІЯМИ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ**

Основна продукція тваринництва	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення			Господарства усіх категорій		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
М'ясо худоби та птиці (у забійній вазі), тис. т, у тому числі за видами велика рогата худоба	1034	1134	1215	883	925	929	1917	2059	2144
свині	114	105	97	340	323	302	454	428	399
вівці та кози	207	256	305	319	375	399	526	631	704
птиця всіх видів	1	1	2	17	20	18	18	21	20
кролі	711	772	811	183	182	184	894	954	995
коні	0	0	0	13	13	14	13	13	14
	1	1	1	11	11	11	12	12	12
Молоко всіх видів, тис. т	2236	2217	2246	9374	9032	8840	11 610	11 249	11 086
Яйця від птиці всіх видів, млн шт.	9258	10 249	11 738	6650	6803	6952	15 908	17 052	18 690
Мед, т	1798	1620	1496	72 253	69 253	68 815	74 051	70 873	70 311

Джерело: [6, с. 26—27; 6, с. 30—31; 8, с. 101].

З табл. 6 видно, що підприємства зосередили свою увагу на вирощуванні худоби та птиці для отримання м'яса та яєць, а сільське населення зацікавлено у виробництві меду та молока.

Отже, з викладеного матеріалу видно, що в Україні розвинуто сільське господарство, зокрема рослинницька і тваринницька галузі. Але, крім сільського господарства, існує також рибне.

Рибне господарство спрямовує свою діяльність на вилов і переробку рибної продукції та інших водних живих ресурсів. Основним місцем вилову риби та інших водних живих ресурсів рибпромисловим флотом України є внутрішні водойми, виключні (морські) економічні зони України та виключні (морські) економічні зони інших держав. Їх структура показано в табл. 7.

Отже, проаналізувавши табл. 7, робимо висновок, що в Україні спостерігається зменшення вилову риби у всіх видах водойм. Так, у 2011 році підприємствами та фізичними особами — підприємцями, що здійснювали рибогосподарську діяльність, виловлено та добуто риби та інших водних живих ресурсів 211 182 т, у т. ч. 205 285 т риби та 5897 т інших водних живих ресурсів, а у 2009 році — на майже 45 т більше. Найбільша кількість риби виловлюється в морях інших держав. Обсяг вилову риби та інших водних живих ресурсів наведено за основними видами в табл. 8.

Таблиця 7

**СТРУКТУРА ВИЛОВУ РИБИ ТА ІНШИХ ВОДНИХ ЖИВИХ РЕСУРСІВ
ЗА ВИДАМИ ВОДОЙМИЩ У 2011 РОЦІ**

Види водоймищ	Виллов риби та інших водних живих ресурсів, т		
	2009	2010	2011
внутрішні водойми	42 201	38 364	37 574
виключні (морські) економічні зони України	67 314	69 725	74 870
виключні (морські) економічні зони інших держав	147 338	110 592	98 738
Разом	256 853	218 681	211 182

Джерело: [3].

Таблиця 8

**РОЗПОДІЛ ОБСЯГІВ ВИЛОВЛЕНОЇ РИБИ
ТА ІНШИХ ВОДНИХ ЖИВИХ РЕСУРСІВ
ЗА ОСНОВНИМИ ВИДАМИ**

	2009	2010	2011
Риба та інші водні живі ресурси, т	256 853	218 681	211 182
Риба	238 600	215 017	205 285
оселедці	446	485	432
сардини	34 773	22 277	19 748
кілька	23 132	24 230	23 499
тюлька	12 901	10 346	15 314
хамса	15 117	22 486	25 063
вобла, тараня	668	688	871
судак	420	367	441
лящ	3048	2713	2507
кефаль(піленгас)	7169	3837	3705
короп	11 029	9858	8762
товстолобик	12 396	11 752	12 139
скумбрія	9526	16 814	14 646
ставрида	36 299	25 852	20 431
бичок	7436	8888	6765
пісчанка	943	910	900
тріскові	97	37	93
Інші види	63 200	53 477	49 969
Інші водні живі ресурси	18 253	3664	5897
в тому числі	46	41	49
ракоподібні	15 626	2732	3884
молюски			

Джерело: [8, с. 109—110].

Динаміка вилову основних видів риб та інших водних живих ресурсів по роках неоднозначна. Тобто, прослідковується зростання у вилові вобли, хамси, та спад — сардин, ляща, кефалі, коропу, ставриди, пісчанки і молюсків. За досліджувані роки незмінним залишився обсяг видобутку товстолобика — біля 12 тис. т, кільки — більш як 23 тис. т, судака — близько 400 т.

Щоб зробити висновки, чи достатньо виробляється рибної, рослинної, тваринної продукції господарствами України, потрібно проаналізувати обсяг споживання харчових продуктів населенням. Обсяг споживання харчових продуктів населенням залежить від попиту на продукцію, який можна розглядати з двох боків: перший — забезпечення фізіологічних потреб людини, другий — купівельна спроможність населення. У табл. 9 показано обсяги фактичного споживання продуктів харчування населенням України.

Таблиця 9

СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЗА РІК, кг

Основні продукти харчування	2009		2010		2011	
	на одну особу	на наявне населення, (46,0 млн чол.)	на одну особу	на наявне населення, (45,8 млн чол.)	на одну особу	на наявне населення, (45,6 млн чол.)
М'ясо і м'ясні продукти (у перерахунку на м'ясо, включаючи сало і субпродукти у натурі)	50	2300	52	2381,6	51	2325,6
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)	212	9752	206	9434,8	205	9348
Яйця, шт.	272	12 512	290	13 282	310	14 136
Риба і рибні продукти	15,1	694,6	14,5	664,1	13,2	601,92
Цукор	38	1748	37	1694,6	38	1732,8
Олія	15,4	708,4	14,8	677,84	13,5	615,6
Картопля	133	6118	129	5908,2	136	6201,6
Овочі та баштанні продовольчі культури	137	6302	144	6595,2	165	7524
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	46	2116	48	2198,4	53	2416,8
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби у перерахунку на борошно; борошно, крупи, бобові)	112	5152	111	5083,8	110	5016

Джерело: [7, с. 19; 8, с. 170].

На основі даних табл. 3, 6, 7, 9 розрахуємо баланс споживання продуктів харчування (табл. 10).

Таблиця 10

БАЛАНС ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Основні продукти харчування та виробництва	2009			2010			2011		
	Вироблено, тис. т	Спожито, тис. т	Залишок (експорт та промисловість), тис. т	Вироблено, тис. т	Спожито, тис. т	Залишок (експорт та промисловість), тис. т	Вироблено, тис. т	Спожито, тис. т	Залишок (експорт та промисловість), тис. т
М'ясо та м'ясні продукти	1917	0,0023	1916,9977	2059	0,0023816	2058,997618	2144	0,0023256	2143,99767
Молоко і молочні продукти	11 610	0,009752	11 609,9902	11 249	0,0094348	11 248,99057	11 086	0,009348	11 085,9907
Яйця, млн шт.	15 908	0,012512	15 907,9875	17052	0,013282	17051,98672	18 690	0,014136	18 689,9859
Риба і рибні продукти	257	0,0006946	256,999305	219	0,0006641	218,9993359	211	0,00060192	210,999398
Картопля	19 666	0,006118	19 665,9939	18705	0,0059082	18 704,99409	24 248	0,0062016	24247,9938
Овочі та баштанні продовольчі культури	8341	0,006302	8340,9937	8122	0,0065952	8121,993405	9833	0,007524	9832,99248
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	2087	0,002116	2086,99788	2155	0,0021984	2154,997802	2418	0,0024168	2417,99758

Джерело: табл. 3, 6, 7, 9.

Отже, як видно з табл. 10, у досліджуваному періоді відмічається наявність залишку перелічених продуктів харчування для експорту і промислової переробки. Тому можна стверджувати, що Україна забезпечує себе у достатній кількості продуктами споживання.

Висновки. Отже, продовольча безпека країни — це спроможність її аграрно-продовольчого комплексу у забезпеченні населення харчовими продуктами у достатній кількості.

Аналіз досліджуваної проблеми показав, що в Україні виробляється достатня кількість продуктів харчування сільського та рибного господарств для забезпечення споживчих потреб населення.

Література

1. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: Проблеми теорії і практики. — К.: Знання, 1999. — 331 с.
2. Експрес-випуски державної служби статистики України від 31.05.2010 № 138, від 31.05.2011 № 139, від 31.05.2012 р. № 06/2-37/360 «Валова продукція сільського господарства України за 2009, 2010, 2011 роки». — <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Експрес-випуски державної служби статистики України від 19.02.2010 р. № 40, від 18.02.2011 р. № 38, від 20.02.2012 р. № 06/1-31/107 «Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів». — <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Експрес-випуски державної служби статистики України від 15.01.2010 р. № 7, від 14.01.2011 р. № 2, від 16.01.2012 р. № 6 «Переробка винограду та виробництво виноматеріалів у 2009, 2010, 2011 роках». — <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Рослинництво України: статистичний збірник 2011 / За редакцією Н. С. Власенко. Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — Державна служба статистики України. — К., 2012. — 108 с.
6. Тваринництво України: статистичний збірник / За редакцією Н. С. Власенко. Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. — Державна служба статистики України. — К., 2012. — 211 с.
7. Україна 2011. Статистичний збірник державної служби статистики України / Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук. — К., 2012. — 27 с.
8. Україна у цифрах 2011. Статистичний збірник державної служби статистики України / За редакцією О. Г. Осауленко. Відповідальний за випуск О. Е. Остапчук. — К., 2012. — 251 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2012 р.